ДЗВОНИ ЛЕМКІВЩИНИ

№ 5
вересень
1994 року

Реєстраційне
свідоцтво ТР № 145

Газета заснована
у квітні 1994 року

ЧАСОПИС КРАЙОВОГО ТОВАРИСТВА «ЛЕМКІВЩИНА» В УКРАЇНІ

ДНІ ПАМ'ЯТІ І СКОРБОТИ

50 років тому сотні тисяч українців з Лемківщини, Надсяння і Холмщини насильно депортовано в Україну. Ця акція мала жорстокий характер і проводилась за участю польської служби безпеки і війська. В результаті її проведення багато людей загинуло. Злочини щодо малих і великих народів, вчинені більшовицьким тоталітарним режимом, давно засуджені, тільки нічого не робиться для депортованих українців-лемків, найзахіднішої гілки українського народу, які залишили там свої оселі, поля, ліси, школи, храми та інші матеріальні цінності. Компенсація за залишене майно була чисто умовною і оцінювалася некомпетентними а то й малоосвідченими особами. В результаті такого антигуманного підходу тисячі депортованих залишилися без компенсації.

В основному лемків було депортовано у Львівську, Тернопільську та Івано-Франківську області, де сьогодні вони трудяться у різних галузях народного господарства і культури, примножують духовну і трудову славу України. Але біль за вчинену несправедливість і кривди залишився в їх серцях.

Ми проводимо Дні пам'яті, щоб знову зібратися разом і воскресити в серці все, що пережито, повернутися хоч подумки на отчу землю і освідчитися їй у вічній любові. У наших серцях лунають дзвони Лемківщини і їх малиновий спів долає нам сна, снаги і муж-

ПРОГРАМА ВІДЗНАЧЕННЯ ДНІВ ПАМ'ЯТІ У МІСТІ ТЕРНОПОЛІ

10 вересня — міжнародна науково- практична конференція. Початок о 10.00 год. Місце проведення Палац культури «Березіль» (Малий зал).

— Вечір-спогад «Дзвони Лемківщини». Початок о 17.00 год. Місце проведення — Палац культури «Березіль» (Великий зал).

11 вересня — Богослужіння у церквах.

— Фестиваль лемківської культури. Початок о 14.00

Емблема Днів пам'яті до 50-річчя депортації.

Мал. Ігоря Дуди.

ті у вічній любові. У наших серцях лунають дзвони Лемківщини і їх малиновий спів додає нам сил, снаги і мужності на крутих стежках цього многотрудного життя.

О.ВЕНГРИНОВИЧ,
голова Тернопільського товариства «Лемківщина».

Фестиваль лемківської культури. Початок о 14.00 год. Місце проведення — Співоче поле.

Оргкомітет.

Іван ПАВЛІХА
м.Калуш

АКЦІЯ «ВІСЛА»

Нейтронну бомбу винайдуть пізніше,
Яка щадить усе матеріальне,
Лем невблаганна до людей:
Вивільнює від них місцевість.
А лемки дію тої бомби
Пізнали ще до того,
Як її зробили вчені,
Коли йшла акція,
Що називалась «Вісла».
Вона від них звільнила їхню землю,
Хати і храми,
Двори й комори,
Мости, дороги і доріжки...
Стояли неушкоджені смереки.
Текли нескаламучені потоки.
А тих, хто споконвіку
Топтав тут ряст,
Умент не стало.
Бездоганно спрацювала
Нейтронна бомба «Вісла».

Весь світ японцям співчуває
За Хіросіму й Нагасакі.
І в Крим свій повертаються татари...
Вертаються сьогодні й лемки
У свої Низькі Бескиди,
Та не для того, щоб лишитися
І газдувати,
А для того (яка іронія!),
Щоб поспівати,
Розпаливши ватру,
На батьківській та не своїй землі.

Чи Бог на небі чує,
Як лемківська співанка тужить,
Як зітхає, проклинаючи
Ту «Віслу»?
Здається, як і світ, не чує.

ВЕРЕСЕНЬ

1.1851 народився в с.Кам'яна МИКОЛА МАЛИНЯК — письменник (пом. 1916).

1.1939 початок Другої світової війни.

2.1811 народився в с.Ясенів, (Львівщина) ІВАН ВАГИЛЕВИЧ — член «Руської Трійці», автор першого нарису «Лемки», 1841 (пом. 10.06.1866).

2.1865 народився в Устї Руськім АНДРІЙ АНДРЕЙЧИН літограф — гравер, видавець. (пом.04.01.1914 Львів).

2.1900 народився в Снятині, (тепер Івано-Франківщина РОМАН ТУРИН — живописець, перший відкривач маляра Никифора (Париж, 1932) (пом.29.08.1979, Львів).

3.1836 народився в с.Доцниця (повіт Ясло) СИЛЬВЕСТР СЕМБРАТОВИЧ — кардинал (пом. 4.08.1898).

13.1992 Спископ ФИЛИМОН КУРЧАБА освятив новозбудовану лемківську церкву святих Володимира і Ольги у Львові. Відкрито музей історії і культури лемків у Львівському скансені.

15.1817 помер ЙОСИФ ЯРИНА — видатний вчений — літературознавець, поет (нар.1789р., с.Радоцина, повіт Горлиці).

15.1877 народилася в Бережанах ОЛЕНА КУЛЬЧИЦЬКА — графік і живописець, автор праць на лемківські теми (пом.08.03.1967 Львів).

16.1841 народився в с.Ждиня, повіт Горлиця ФЕОФАН ОБУШКЕВИЧ — громадський церковний діяч в краю і на еміграції (пом.16.03.1924).

17.1866 народився в Холмі МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ — історик, перший Президент України, велику увагу приділив записові історичних подій на Лемківщині (пом. 25.11.1934).

19.1819 народився в с.Чорне (Закарпаття) ОЛЕКСАНДР ПАВЛОВИЧ — письменник — «будитель» (пом. 25.12.1900).

20.1902 народилася в с.Дюлафагас (Румунія) ОЛЕНА МАНДИЧ — скульптор лемк. походження, автор пам'ятника О.Духновичу в Пряшеві (пом.12.03.1975).

23.1900 народився в с.Нова Весь ВОЛОДИМИР КУБІЙОВИЧ — учений, історик, географ, дослідник Лемківщини (пом.01.11.1985, Париж).

26.1769 народився в с.Вишня (Свидницький округ) МИХАЙЛО БАЛУДЯНСЬКИЙ — перший ректор Петербурзького університету (пом. 1847).

Михайло ПЕНГРИН
м. Тернопіль

ДОРОГОЮ МУКИ І БОЛЮ

Півстоліття відділяє нас від тих трагічних днів, коли було вчинено наругу над українцями Польщі і значна частина їх переселена в Україну, решта — на північно-західні терени Польщі.

Початком цієї трагедії була укладена 9 вересня 1944 року угода між Комітетом Національного Визволення Польщі (а чи конституційним?) і урядом Радянської України про обмін населенням.

Українці Польщі — найбільш західна гілка українського народу, що проживав у Лемківщині, Надсянні і Холмщині. Це автохтони теренів, тобто місцеві, корінні, споконвічні тут жителі. Ці землі були ними заселені в часи формування праслав'янської людності, а східно-слов'янські племена колонізували їх в VI-VII століттях. В кінці X століття князь Володимир Великий приєднав ці землі до Київської Русі. Упродовж наступних століть цей ласий шматок території нераз переходив з рук у руки різних завойовників. Угорщини, Польщі, Чехії, Австрії, а з 20-х років нашого століття знову опинився під владою Польщі, що, як і її попередники, проводили політику національного, соціального і релігійного утиску. Виношувалися плани, як позбутися національних меншин, посилювалася їх полонізація. Однак Європа вже стояла на порозі Другої світової війни.

Одним з безпосередніх наслідків підписаного 23 серпня 1939 року радянсько-німецького пакту про ненапад став новий (четвертий) поділ Польщі між двома імперіями. У пізнішому договорі про дружбу і кордони між Німеччиною і СРСР від 28 вересня 1939 року сфера інтересів обох агресорів у Польщі пролягала, в основному, по лінії Керзона. Отже, не дивно, що при захопленні Польщі в 1939 році з одного боку Німеччиною, а з другого — Радянським Союзом, Закерзоння окупували німці. І знову виношувалися плани, як позбутися національних меншин. Переселення українців з польських, у той час окупованих німцями, територій, як і поляків з України в Польщу, було складовою частиною «далекоглядних» планів депортації цілих народів. Це найбільш жахлива сторінка в історії Лемківщини, Надсяння і Холмщини.

Вже тоді була підписана угода між Німеччиною і СРСР про добровільне переселення українців з Закерзоння, створені комісії, які переселили майже 4 тисячі добровольців. Це були, в основному, москвофіли і малоземельні селяни. З наближенням війни комісії припинили роботу. Чимало добровольців, які зголосилися на комісії, але не встигли переселитися, в 1941 році були оголошені прихильниками совєтської Росії, їх доля була трагічною.

Починаючи від зими 1943-44 років аж до пе-

тисяч карбованців (тогочасних), яка мала погашатися протягом наступних 5 років.

Між Комітетом Національного Визволення Польщі і урядом України було досягнуто також домовленості про прийняття лінії Керзона як польсько-українського кордону і знову (в котрий раз!) узаконено належність Лемківщини, Надсяння та Холмщини до Польщі і відірвано ці землі від матірної української землі. «Така позиція Москви зустріла схвалення на Ялтинській конференції керівників урядів СРСР, США та Великобританії у лютому 1945р. Після цього 16 серпня 1945 року СРСР підписав і офіційно опублікував договір з Польщею про встановлення лінії Керзона українсько-польським кордоном та про передбачуване виселення українців».

Переселення українців згідно з Люблінською угодою з території Польщі почалось уже в середині жовтня 1944-го року і тривало до грудня 1946 року. Спочатку воно мало нібито добровільний характер.

Перші добровольці, що виїхали в Україну восени 1944 — навесні 1945 років, були переважно газди-погорільці. Їх переселили здебільшого в Одеську, Миколаївську, Кіровоградську, Херсонську, Донецьку і Дніпропетровську області. Степовий клімат не сприяв цим людям ні веденню господарки, ні настрою, згубно діяв на їх здоров'я. Згодом це призвело до масової міграції переселенців на Львівщину, Станіславщину і Тернопільщину.

Звістка про укладену угоду на переселення активізувала польських повіністів до протиукраїнських акцій і добровільність переселення була витіснена насильством. Ось що згадує з цього приводу Катерина Миник з села Лопців Томашівського повіту: поляки «вчинили погром, вбивали всіх, кого застали вдома: Т.Сосенко, Н.Панасюк, І.Бойко, О.Буличів з синами, яким було одному 16, іншому — 14 років, Будзінських — батька з сином 15 років, Г.Будзя з батьком і багато інших — всього 30 чоловік. Після цього погрому ми змушені були рятуватись втечею... опинились в Угринові і на привокзальному майдані ставили собі палатки: так жили до травня 1945р. У травні приїхала

якийсь місяць-два (поки очистять території від різних банд) і повернуть всіх назад. Треті стверджували, що примусу тут не може бути, адже на землі хтось мусить залишитися, бо врешті-решт не може бути пустка на такій території. Окремі агітатори поширювали чутки, що на випадок переселення багато майна з собою не треба брати, бо можуть завести прямо в Сибір.

Нічого втішного не писали з України і перші добровольці-переселенці. З їх листів люди довідались про таємничі слова «колгосп», «трудодень», «контингент», що ще більше навіювало туману на невиразне майбуття.

Однак щоденно поповнювалась інформація про сутички мирного населення з військом, про спалення сіл, про грабежі і вбивства. Виселення ставало реальністю. Щоденно, з найдетальнішими подробицями, надходили тривожні вісті з довколишніх сіл. Люди стали готуватися до лихоліття, заготовляли сухарі, проте вірили, що те тимчасове явище, що невдовзі знову повернуться. А щоб не повернутись на порожнє місце, вони ховали посуд, сокири, різний господарський реманент у колодязях, закопували в землю одяг і зерно. Навіть діти ховали свої нехитрі іграшки в загатах, закопували в землю, клали під каміння.

В той же час польська сторона припинила «добровільну депортацію», оскільки охочих переселятися було мало. Керівники Москви і Варшави, бачачи нездійсненість міфу про добровільне переселення, вдаються до ще більш насильницьких акцій. Примусове виселення починається з 1 вересня 1945 року, якому передували облави на села і ліси. В них брали участь значні військові сили (120 тис.чол.), які оточували села, силоміць виштовхували людей з помешкань, під дулами автоматів гнали їх до станції або кордону. На збір давалося згідно з інструкцією дві години, а на практиці час відводився не більше 30 хвилин.

І все ж «на порозі 1946 року план переселення не був виконаний; більшість української людності залишилась на своїх місцях. Тому 1946 рік почався надзвичайно посиленими акціями польського війська і різних озброєних банд. Скрізь відбувалися генеральні

поармійців. Наказано забратися з села за 30 хвилин. Звичайно, на віз брали найнеобхідніше: перину, подушки, сувій домотканого полотна, ліжко, по мішку зерна і картоплі, в'язку сіна і найнеобхідніший одяг. Корову прив'язували до воза, а решта живності (птиця, свині, вівці), як і все умеблювання домівок, посуд, знаряддя праці, корм для худоби залишилось на місці. При переселенні села було вбито Федора Сливку і Степана Жеребного.

Через два дні, з митарствами, виселені душатинці разом з переселенцями довколишніх сіл під конвоями війська прибули до залізничної станції Загір'я, що біля Сянока. Ще більше тижня поневірялись вони тут на станції в пошуках хліба і корму для худоби.

Нарешті подали товарняк. У передні «вагони-телятники» посадили людей з небагатими пожитками, а в кінці потягу помістили коней і худобу. У вагонах з худобою їхали газди, бо на кожній станції треба було накосити трави, подоїти корів. На жаль, не завжди можна було скористатися надоєним молоком, бо вагони з худобою, як на зло, часто відчіпляли від основного потягу. На ці вагони часто нападали польські банди з метою привласнити собі коней і худобу, що нерідко супроводжувалось вбивствами переселенців.

Нарешті душатинці 1 червня 1946 року (37 днів у дорозі), після тривалої «одисеї» прибули на Тернопільщину до станції Мшанівці Зборівського району. На станції, в пошуках пристановища «прокантувалися» ще добрий тиждень. Згодом душатинців розселили по семи селах Зборівського, Заложцівського і Теребовлянського районів. А шість родин, що чудом залишилися в Польщі, в 1947 році були переселені на північно-західні землі Польщі по різних селах.

Отже, задум організаторів переселенських акцій вдався, бо після такого розселення село як общинна спільнота, перестало існувати.

Непомірно важким був 1946 рік, оскільки одержану землю не було чим засіяти і час був надто пізній. Люди наймалися на жнива до місцевих господарів за дев'ятий-десятий снопи, на таких же умовах збирали сіно, копали картоплю. Не всім переселенцям вдалось до зими облаштувати своє житло, бо одержані хати часто були лише стріхами на стовпах, без стін і стелі. Сяк-так пережили вони першу зиму, а також голод 1947 року.

Невдовзі вияснилось, що пільги й допомоги переселенцям далеко не ті, що обіцялись. Насіннєва позика видавалась на кабальних умовах. Хто взяв у держави грошову позичку, то після грошової реформи (1947р.) її треба було повернути в 10 разів більшою. Не скрізь дотримувалась умова про звільнення переселенців в перші два роки від «контингентів» (податків натурою). Кожне селянське господарство (звали їх «одноосібниками») повинно було здавати державі

ДО ПИТАННЯ ДЕПОРТАЦІЇ УКРАЇНЦІВ ЛЕМКІВЩИНИ, НАДСЯННЯ І ХОЛМЩИНИ

...советської Росії, її доля була трагічною.

Починаючи від зими 1943-44 років і аж до переселення, польське підпілля, особливо «аковці» (Армія Крайова), проводять на Закерзонні масові терористичні акти і грабежі. Польські банди не без відома офіційної влади грабували українців, палили українські села, лилась кров невинних людей. Створювалась нестерпна обстановка, щоб залякати національні меншини, змусити їх до «добровільного» виселення із прабатьківської землі. Очевидець цих подій Іван Кирпан з с.Кам'янка Сяніцького повіту згадує: «Польські вояки вдираються до хат, під виглядом шукання зброї розбивають куфри, скрині, ляди, валізи. Забирають з них, що краще, останнє розкидають по хаті. Вбивають свиней і забирають м'ясо... В центр села зганяють стариків, жінок і дітей, силоміць, погрожуючи зброєю, примушують їх лягати обличчям в болото, лякають розстрілом... По селі ходили чутки, що нічна банда і денна поліція — це одні і ті ж самі особи. Так воно чи ні, важко сказати, а що поліція не звертала ніякої уваги на грабунки, вбивства селян, то це щира правда».

Фронт пересувався на захід, наслідком чого були погорілі хати, побита худоба і коні, сплюндрована рілля і понищені ліси, юрби «погорільців». Від радянських військових, які були після фронту на постої, люди вже довідались, що записують охочих на переселення до Росії. Вони розпитували вояків, як там живе народ. Відповіді переважно були оптимістичні: «хорошо», «лечение и образование бесплатное», «земля лучше» та ін. Окремі (ох, і були ж пророками) стверджували, що тільки спочатку переселення буде добровільним, а потім — примусовим, бо тут людей не залишать. Однак у це ніхто не хотів вірити і газди дивувались, як то так може бути, щоб людину вигнали з її власної землі.

В той же час ніхто з цих працьовитих газд, що з діда-прадіда жили на цій землі і важко здобували хліб свій насущний, ще нічого не відав про Люблінську угоду, що стала початком трагедії українців Закерзоння. Не була угода про добровільне переселення українців з польської державної території в Україну і водночас поляків з України в Польщу. Згідно з нею право на переселення з території Польщі в Україну мали українці, росіяни і білоруси, які до 17 вересня 1939 року були громадянами Польщі. В угоді було зазначено, що переселення відбуватиметься виключно на добровільних засадах, термін його закінчувався 31 грудня 1945 року. Кожному, хто хотів переселитися, треба було скласти усну чи письмову заяву. Переселенцям гарантувалось право брати з собою всіх домашніх тварин, знаряддя праці та 2 тони майна на родину. За залишені на місці будівлі та інше нерухоме майно вони мали одержувати відповідні компенсації. Протягом 2 років переселенці звільнялися від будь-яких податків, а на обзаведення передбачалося видавати позику 5 ...

комісія (радянська). Почали нас реєструвати на переселення у Запорізьку область..., поскільки нам неможливо було повертатись у Лопців, бо наші будинки були спалені, а вбивства продовжувались, то ми були змушені погодитись на переселення...»

Андрій Халанич, 1914 року народження, згадує, що «в 1945 році польська регулярна армія спалила наше село Кальниця (Сяніцький повіт — прим.автора). Мою маму розстріляли і багато більше людей. Так ми жили на цьому згарищі, хто яку будку збив і так жив, а хто подався на друге село, так мучився народ, голод, холод і т.п.».

Антон Черешнивський, 1915 року народження, з села Стежниця Ліського повіту, яке розташоване за 1 км від Балигорода, пише: «В 1944 році після фронту... приїхало до Балигорода польське військо і життя стало нестерпним. Почали ночами стріляти... запальними кулями... що і приспішило виїзд на Україну».

Ось ще один спогад Г.Скречко (с.Радків на Холмщині): «...запам'ятались мені злочинні дії польських бандитів... В 1944 році стріляли до хат через вікна, вбивали людей, забирали коней, худобу, зерно... Не раз доводилося тікати з хати вночі в одній білизні, по снігу босим. Запам'ятався трагічний момент, коли тисячі українських родин чекали на відправку в Україну на залізничній станції м.Белз з осені 1944 року до весни 1945 року, живучи в солом'яних «будках» і землянках».

В такій ситуації на Закерзонні появляються окремі загони УПА, які стали на захист української людності. Місцеве населення побачило в особі українських повстанців своїх захисників і надавало їм всебічну допомогу. Повсюдно створювалися купці самооборони. «Найбільш уславленими керівниками УПА на Закерзонні були Рен, Бродич, Хрін, Бурлака, Орест».

В результаті проведення акцій польський терор вдалося тимчасово припинити. «УПА настільки контролювала ситуацію, що від середини травня до серпня 1945р. існувала Повстанська Республіка».

Увесь 1945 рік пройшов у неспокої. На будь-якому зібранні людей (біля церкви, на весіллі чи хрестинах) всяка балачка зводилась до переселення. Розмови точилися різні, але в більшості людей жевріла надія, що то якось минеться. Одні, наслухавшись вояків, казали, що може гірше нам на Україні не буде — дадуть шмат землі і будемо газдувати. Другі гарантували, що це лиш тимчасове явище — виселять на ...

прочісування лісів, масові облави і напади на українські села... Найбільших масових мордів доконали в с.Завадка Мархівська, Морохів, Мокре, Ратнавиця, Березовець, Команча, Воля Нижня».

Із спогадів Володимира Микуна, жителя села Туринське, що на Сяніччині: «При допомозі польського війська, танків, кулеметами і автоматами створювали добровільне переселення, де горіли хати надали жертвами ні в чому невинні люди. В нашому селі спалено 5 хат, вбито 2 чоловіки, в селі Кальниця вбито 20 чоловік, в селі Завадка — 32 чоловіки (Села Кальниця і Завадка були повністю при переселенні спалені..., зараз не існують села Прилуки, Кам'янка, Ославиця, Явірник, Дупатин.

Такому добровільному переселенню було протиставлено посилений опір українського підпілля, яке в цей час уже сформувалось і заявило про себе численними акціями на Лемківщині, Надсянні і Холмщині.

Зіткнувшись з таким могутнім опором, польський уряд вирішив тимчасово припинити акцію виселення. Він 15 червня 1946 року офіційно проголошує процес «репатріації» українців в Закерзоння завершеним. Але це був лише маневр перегрупування сил.

За цей час в Україну було переселено 482,9 тис.чоловік («Український календар», — Варшава, 1975; І Сссрсв. Сотрудничество Украинской ССР и Польской Народной Республики 1944-1960гг. — Київ, 1972), за іншими джерелами — 488,6 тис.чоловік (Б.Струмінський. Лемківщина. — Нью-Йорк, 1988, частина 1, с.251). Водночас окремі дослідники ставлять під сумнів достовірність цих даних і вважають їх дещо заниженими.

На тих, хто якимось чудом уникнув переселення в Україну, «чекала» операція «Вісла», що була вчинена в квітні-липні 1947 року, внаслідок якої 140-200 тисяч українців (дані різних джерел) Лемківщини, Надсяння, Холмщини були переселені на північно-західні землі Польщі, які в результаті завершення другої світової війни відійшли від Німеччини до Польщі — «земі одзискане».

Як насправді дотримувались умови переселення (право добровільності, перевезення домашніх тварин і майна, надання пільг) видно на прикладі виселення села Дупатин на Сяніччині. Для села цей трагічний день настав несподівано. Відсвяткувавши Великдень, в середу 24 квітня 1946 року село оточило військо. Серед польських жовнірів було чимало черво- ...

...ренців» (податків натурою). Кожне селянське господарство (звали їх «одноосібниками») повинно було здавати державі обов'язкові поставки (безплатні) молока, м'яса, вовни, яєць, шкір. Опріч цього, одноосібники обкладались грошовими податками: сільськогосподарським, за плодові дерева; сплачували обов'язкові «асекурації» (страхування) і таке інше.

Своєчасно не сплачені податок чи «асекурація» справно зараховувались до «недоїмок» і були обов'язковими до сплати. Селянин практично не мав грошей для їх сплати. З метою організованого проведення збирання «добровільних» позик на відбудову народного господарства, різних податків, страхівок і «недоїмок» проводились групові (до десятка і більше людей) акції переважно в нічний час. В складі їх, опріч сільського начальства і інтелігенції, були різного роду «уповноважені» і «фінагенти» районного і обласного рівнів, які наводили жах на бідного селянина, погрожуючи конфіскацією майна і Сибіром.

Але пряня на власній землі заговорила рани, нанесені переселенням, поступово забувались образи. Аж ось у 1949 році почалась колективізація. Спочатку добровільна, а згодом примусова. Землю забрали. Знову тривоги: як має жити газда без землі. Однак, переселенці швидко «зрозуміли», що таке труднощі, пережили перші становлення колгоспів, перенесли безправ'я селянина. Підросли діти, здобули освіту. Чимало їх стали шанованими людьми не тільки на хліборобській ниві, але й в науці, культурі і освіті.

Переселенці поступово асимілюються, зникає їх культура, мова, побут, обрядовість. Щоб хоч в якійсь мірі запобігти цим процесам, напередодні 1990 року переселенці почали організовуватись в громадсько-культурні і просвітні товариства «Лемківщина», «Надсяння», які сьогодні функціонують на Тернопільщині, Львівщині, Івано-Франківщині, Київщині.

Минуло півстоліття, проте не зникла в переселенців туга за рідною домівкою, за могилами їх предків на батьківській землі. І щорічно тисячі їдуть у далеке лемківське село Ждиню на літнє свято своєї культури і пісні — «Лемківську ватру».

З'їзд народних депутатів колишнього Союзу засудив репресії і депортацію народів, вчинені в період культу особи Сталіна. Сенат Республіки Польща також засудив злочинну акцію «Вісла». Хочеться вірити, що Верховна Рада України визнає переселених українців з Лемківщини, Надсяння і Холмщини жертвами політичних репресій із всіма наслідками, що з цього випливають. А уряди України і Польщі повинні домовитись про спрощений переїзд кордону переселенцями для відвідування могил предків та своєї батьківської землі. С підстави сподіватись, що будуть засипані рови незгоди і народи України та Польщі вийдуть на нову дорогу взаєморозуміння, щоб жити по-сусідськи.

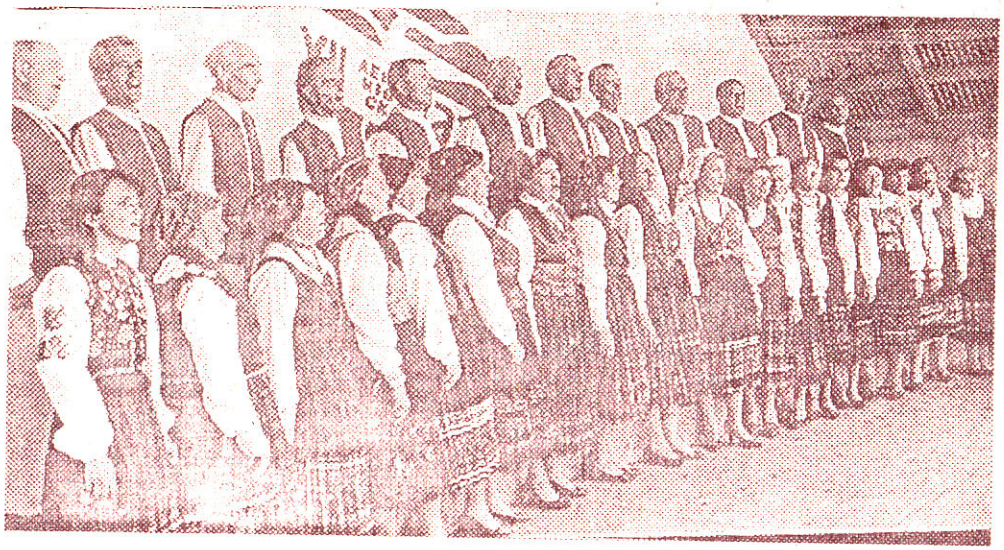

На рідній лемківській землі.

Світлив М.Бенч.

НІБИ ДУША ЛЕМКІВЩИНИ...

Дзвони, як люди, мають свої імена і долі. Що не дзвін — то своєрідна історія. Пережили вони світлі і чорні дні, про них можна писати книги. І, можливо, колись знайдеться той сподвижник і невтомний трудівник, якого Господь сподобить написати історію дзвонів Лемківщини. Сьогодні мені хочеться розповісти про долю одного із таких дзвонів, що знаходиться нині і звеселяє серця віруючих людей у селі Свірж Перемишлянського району на Львівщині.

Відлито цього дзвона в 1921 році. Має він вражаючу величину і неабияку вагу. При хрещенні дали йому ім'я ІВАН. Спів ІВАНА у святкові і празникові дні розносився далеко за межі рідного села Рихвальт (Овчари), що на Лемківщині. Вмів той дзвін і тужити, коли прощалися лемки із кимось із своїх односельців, кого покликав Всевишній у вічну дорогу. Окрім дзвона ІВАНА були ще в селі два менших дзвони, але не користувалися вони такою повагою і любов'ю, як цей голосний і співучий велетень.

Коли на нашу землю прийшли німецькі зайди, в першу чергу загроза нависла над нашим дзвоном, бо вирішили вони переплавити його на воєнні потреби. Та знайшлися сміливці, що вночі заховали його далеко у полі, в надійному прихистку, серед купи каміння. Німці скаженіли, шукаючи ІВАНА, люто били людей, та жодеч не видав таємниці, не продав ворогові святу реліквію. Господь допомагав людям вистояти, не допустив, щоб священний дзвін став знаряддям вбивства.

Коли німців вигнали з наших земель, дзвін ІВАН знову повернувся на колишнє місце. Та не довго судилося йому разом з людьми ділити радість і смуток. Прийшла нова біда: лемків почали виганяти із споконвічних батьківських земель і переселяти на Східну Україну. Опинилися рихвальдчани аж у далекому Кіровограді. Та не забули узяти з собою і дорогого дзвона, з яким їх ріднило так багато сумних, тривожних і радісних споминів. Здали лемки ІВАНА, а також інші дзвони на станції Долинській. Невдовзі ІВАН опинився у самому Кіровограді, бо заслуговував на більшу церкву.

Та не прижилися горяни на палючій рівнині. Повернулися ближче до рідних Карпат, поселившись у селах Свірж і Дунаїв, що на Перемишлянщині, Львівської області. Забрали усі церковні реліквії, та не легко було взяти дзвона ІВАНА. Довго довелося мигарствувати, просити, багато високих порогів оббивати, щоб опинився і він у Свіржі.

Сумні це були часи, безпросвітні і темні, закривалися церкви і віра Христова зазнавала лютих гонінь. Мовчав дзвін ІВАН на дзвіниці перед замкнутою сільською церквою і страшне це було мовчання, як мовчання сильної і здорової людини, що несподівано оніміла.

Але усе минає на цьому мінливому світі. Канули у безвість часи безвір'я і комуністичного лихоліття, настав час відродження і воскресіння віри. Селяни відкрили церкву, полагодили дзвіницю — і ожив наш ІВАН, озвався дзвінким малиновим голосом, що луною покотився по горах. Ніби душа Лемківщини озвалася з далини, промовила до дітей своїх голосом самого Бога. І не один заплакав з радості.

Степан ГРЕГА,
член товариства «Лемківщина».
м. Коломия

У відповідь на це польські урядові війська здійснили військову каральну операцію. Багато людей було побито і заарештовано. Під час цієї військової каральної операції, по суті, було знищено

ЯК НАС ВИСЕЛЯЛИ

Однією з причин виселення лемків з Лемківщини було те, щоб позбавити вояків з Української Повстанської Армії, які дислокувались в наших партизанських краях, ма-

цієї військової каральної операції, по суті, було знищено родину нашого сільського священика Венгриновича. Самого священика було вбито, коли він вибіг з хати рятувати корів у палаючій дерев'яній стайні. Не добігши до стайні десь 10-15 метрів, упав убитий польськими вояками, а від вогню тіло сильно обгоріло.

Однією з причин виселення лемків з Лемківщини було те, щоб позбавити вояків з Української Повстанської Армії, які дислокувались в наших партизанських краях, матеріальної і моральної підтримки.

Для виселення людей з нашого села Команча Сянокського повіту влітку 1945 року на залізничну станцію, яка знаходилась в нашому селі, надійшло біля 100 залізничних товарних вагонів. Щоб не залишитись без підтримки своїх людей, керівництво УПА вирішило зірвати акцію виселення людей з Команчі. З цією метою воїнами УПА було заміновано, підірвано і зруйновано всі залізничні комунікації на станції Команча, а всі вагони, що були призначені для вивезення людей, спалені. Польська влада і міліція, які знаходились в нашому селі, з цього часу перестали існувати.

Його старший син Олег, який вискочив через вікно і через садок втікав у ліс, також був кількома пострілами убитий. Молодшого сина священика Степана було заарештовано. І, щоб познущатись над ним і українською національною символікою, військові взяли з нашої греко-католицької церкви синьо-жовтий прапор і змусили його носити по селі в оточенні польських вояків. Пізніше його було ув'язнено на великий строк у тюрму. В той же час було сильно побито нашого сусіда Петра Майковича, який зараз проживає у Збаражі на Тернопільщині. Побили за те, що його старший брат Василь був воїном УПА, який теж був узятий у полон і засуджений польським судом на тривалий строк позбавлення волі.

Було мені у той час 7 років. Пригадую, як водили арештованого сина священика з українським національним прапором. Також з вікна нашої хати я бачив, як вели побитого Петра Майковича. Голова у нього була закривавлена. Зовсім знесиленого і змордованого, його вели попідруки два польських здоровенних вояки в оточенні ще десятка військових.

Після відходу польського війська моя мати пішла подивитися на вбитого священика і його сина. Взяла мене з собою. Страшно про це згадувати і писати. Священик лежав на подвір'ї горілиць, самі коліна були обхоплені руками і стиснуті на грудях. І весь він був обгорілий, тіло болісно осліплювало обпеченим м'ясом. У деяких місцях, особливо з обгорілої сторони, зяяло чорне обвуглення. Очевидно смерть наступила не лише від кульових поранень, а й від смертельних опіків. Десь метрів за п'ятдесят за хатою і садком лежав убитий старший син священика Олег. Він загинув від кількох смертельних кульових поранень. Лежав на березі невеличкої річки. Голова нещасного була у воді, а ноги і туловище на сухому місці. Це було страшне видовище бачити молодого, інтелігентного, гарно вихованого хлопця з великим і пишним волоссям, зовсім бездиханним. Не забуду цього ніколи. Хвилі набігали і коливали його буйне волосся.

Всі люди були надзвичайно вражені і стояли над трупами батька і сина в глибокому заціпенінні. А навколо буяла чудова карпатська природа. Таке поєднання краси і смерті не можливо було збагнути.

Після цієї військової каральної операції на наше село було ще кілька нападів. Однак у 1945 році команчанців так і не виселили.

Про всі ці героїчні і трагічні сторінки Лемківщини було показано у фільмах польського виробництва «Сержант Каленя», «Вовче відлуння». У першому фільмі показано одну з багатьох битв польських урядових військ з воїнами УПА, в якій всі польські вояки загинули. В живих залишився тільки один сержант Каленя, звідкіля й одноіменна назва кінофільму. Його взимку, зовсім роздягнутого, навіть без нижньої білизни врятували і заховали українські жінки-лемкині. В цьому бою повинен був брати участь і наш сусід поляк Станіслав Шимаха, який служив у польській міліції. Але його наші люди попередили, щоб він в цьому не брав участь, оскільки до цього бою УПА добре підготувалося. Заздалегідь було відомо, що польські війська будуть розгромлені і знищені. Таким чином цей добрий чоловік залишився живим і згодом одружився з українською дівчиною. Також він багато разів допомагав нашим людям як польський мілиціонер. Кілька разів Станіслав приїжджав до мене в гості і дуже приємно відзначити, що цей чоловік, поляк за національністю, прекрасно володіє і говорить чисто українською мовою.

Між іншим, у нашому селі було понад 200 будинків, в яких жили біля 10 польських і єврейських родин. Були також півдесятка родин осілих циган, які мали власні хати. Жили ми усі дружно, мирно, в злагоді.

У другому фільмі показувалось, як проводилась польською владою операція «Вісла», котра була спрямована на повну і остаточну ліквідацію УПА в Карпатах і в якій загинув польський генерал Кароль Сверчевський.

У цій боротьбі гинули кращі сини польського і українського народів — священики, генерали і тисячі ні в чому не винних людей. В цьому, особисто, я виню фашизм і більшовизм, які спочатку в зговорі між собою поділили Польщу, а відтак, ворогуючи між собою, Європу так і не змогли поділити і самі з ганьбою назавжди зникли з лиця землі.

У фашистському концтаборі Освенцім також загинув рідний брат моєї матері Іван Гринько.

Оскільки виселення з нашого села літом 1945 року не було проведене, то перенесли його на весну 1946 року. Була назначена точна дата на травень. Про це стало відомо розвідці УПА і люди нашого села були завчасно повідомлені. Тому усі перейшли жити у ліс, щоб таким чином уникнути виселення.

У назначений день у село наїхало багато польського війська з танками. Оскільки люди ховалися в лісі, то військові оточили ліс, вигнали з нього людей і пригнали у село.

У цій обстановці воїни УПА не вступали у сутичку з польськими військами, позаяк люди могли опинитись в перехресному вогні і могло бути багато неоправданих людських жертв серед цивільного населення.

Нам дали дві години на збір. На той час залізничне сполучення у нас не було відновлене і людей погнали за двадцять кілометрів на станцію Загір'я. Тут нас по кілька сімей завантажили у непристосовані для перевезення людей товарні вагони і повезли на Україну.

Ось так нас виселяли з рідної землі — карпатського краю.

Іван ГАРГАЙ,
юрист.
м.Збараж Тернопільської області.

КОЛИ РОКИ НЕ ВЛАДНІ

Єва ВАХОВИЧ:

«ПОЛІТИКА, ЯК ПЕРШИЙ ПОЦІЛУНОК...»

Вона займається дельтапланеризмом, автоспортом, любить грати у великий теніс, володіє кількома іноземними мовами. Нині перебуває в академвідпустці, але все ж таки планує закінчити сільськогосподарську академію у Кракові, де вивчає технологію виробництва продуктів харчування. Серед її досягнень – перша красуня країни, четверте місце на конкурсі «Міс Уорлд». Зріст 174 см. На думку начальника Управління справами польського уряду Міхала Стронка, їй легко налагоджувати контакти з журналістами. Вона підкреслює, що дуже любить село. І це зрозуміло, бо її шеф – прем'єр, очолює Польську селянську партію.

— Чи пам'ятаєте свій перший поцілунок, пані Вахович?

– Звичайно. Це було в третьому класі середньої школи під час подорожі до курортного містечка Криниця.

— Для вас політика просто розвага...

– Аж ніяк. Політика як той перший поцілунок: раз спробуєш і знову якось дивно тягне. Проте не варто забувати, що не можна «цілуватися» довго, треба знати, коли зупинитися.

— Яка була реакція Президента Валенси,

– Я просто щаслива людина, бо не пам'ятаю власних снів.

— Щасливі завжди мають багато мрій...

– Про це не можна розповісти словами. Я хотіла б когось зробити щасливим і завжди боюся завдати комусь болі.

— Що є для вас гроші?

– Однозначно відповісти напевне не зможу. Але знаю, що це не найважливіше в житті. Свого часу, коли я була «міс», я заробила багато грошей, які віддала на дитячі будинки. Я проводила добродійні акції, і ми назбирали більш як 2 мільярди злотих (200 тисяч доларів). (Ред.)

— Що постає за вашою долею: випадок, меценат, своя команда.

– Виховання, яке дали мені батьки. Вони мене навчили усьому і створили сприятливі умови для розвитку.

— Чи ви переконана патріотка, як дехто вважає?

– Я полька від народження. Разом з тим мої предки з материнського боку литовці, а виросла я на Лемковині. Я дуже люблю лемківську культуру, брала участь у щорічних святах лемків «Ватра». Дуже ціную цей народ за те, як вони вміють любити свої гори, про них думати і співати.

Спомини на схилі віку

ПРОХОДИТЬ ЧАС– ТА НЕ МИНАЄ ТУГА

Невдовзі мені виповниться 96 років. Прожито велике і нелегке життя, в якому усього було понад міру та найбільше, мабуть, горя і випробувань. Тепер, на схилі віку, хочеться записати спомини про рідне село Ізби, що знаходиться у Новосанчівському повіті, яке ми втратили навіки і за яким тужити нам до самої смерті.

У селі Ізби є гора Вацкова, біля підніжжя якої б'є джерело. З цього джерела випливають два потічки, один з яких повертає на південь, а другий — на північ. З північного потічка бере початок ріка Біла, з південного — Тиса.

Вершок однієї гори називається «Шибенечний». Таку назву він отримав після повстання і запеклої боротьби гайдамаків з барськими конфедератами. Після поразки повстанців усіх ізбівчан на цій горі було жорстоко замучено. Цілі сім'ї скарали на смерть через повішання. Такою ж смертю загинув і сільський священик. Тому не дивно, що «Шибенечний вершок» залишився пострахом для тих селян, що жили опісля в Ізбах. В пізній час ніхто не наважувався вступити на гору ногою, навіть найвідважніші парубки.

На цьому вершку залишилися великі ями, купи каміння.

Розповідають, що за давніх часів біля підніжжя гори було поле, на якому орачі часто знаходили золоті монети.

Перед початком Першої світової війни вийшла друком книжка «Шибенечний вершок», автором якої був священик Володимир чи Геронім Хиляк (ім'я називаю, можливо, не точно, адже пройшло стільки часу).

Через Ізби пролягала дорога в далекі світи. Тому тут у сиву давнину робили свої набіги татари. Через Ізби вони ішли до Галича, Лігніці та в інші міста. Князь Данило затримав їх і підписав з ними договір.

У 1947 році під час сумнозвісної акції «Вісла» всіх українців вивезли із села. Декому щоправда вдалося втекти і повернутися, але це було сумне повернення. Всі хижі в селі було знищено, залишилася тільки церква, яку потім перетворили у костел. Церковні цінності розікрали, а пустили чутку, що перевезли їх у музей в Сянок.

Багато наших людей загинуло у таборах, інші стали переселенцями, опинилися в чужій далекій стороні. Проходять роки, та не минає туга за дорогою серцю вітцівщиною.

М.ГЕРУШИНСЬКА,
уродженка села Ізби.

ПЕРЕСЕЛЕННЯ

Боже мій, Боже мій,
Та на кого ж я лишу ту хату,
Все, до чого тут серце моє
З малих літ приросло?
Та на кого ж я лишу
Ті гори чудові Карпати,
Все, що рідне і миле
Для мене в тих горах було?

Що візьмеш із майна,
Коли поїзд, як змій чорний
в'ється?
Що візьмеш в той вагон,
Як навколо одні вороги?
В останню ніч в хаті своїй
Щось нікому не спиться,
Плач, зітхання, прощання,
Тривожні, болючі думки.

Ой прощай, рідний краю,
Зелена моя Лемковино,
Вже навіки прощай,
Бо мене в світ недоля жене.
В іншу землю опустять
Холодну мою домовину.
Чи ж з любов'ю в тім краю
Схоронять чужого мене?

Голосили жінки,
Скупі сльози втирали мужчини,
Приголомшлива звістка
Упала на них, ніби грім:
Залишай рідний край,
Бери, лемку, дружину й дитину
І у світ вирушай,
Йди назустріч стражданням своїм.

Любов ІВАНКІВ,
м.Копичинці
Тернопільської
області.

тися.

— Яка була реакція Президента Валенси, коли він дізнався про ваше призначення?

– Він сказав, що не знає, чи Польщі буде так добре, але те, що буде гарно, – впевнений.

— Що є головним принципом вашої роботи як прес-секретаря глави Уряду Польщі?

– Це моє сумління, совість. Бо я працюю не просто разом з прем'єром, а заради справи та інтересів моєї країни.

— Чи значить це, що через 5-10 років Єва Вахович може висунути свою кандидатуру на президентських виборах?

– Не кажу – ні.

— Дівчина з невеликого польського села дійшла босими ногами до Варшави. Так кажуть про вас у народі.

– Таким чином я намагаюся торувати дорогу іншим дівчатам. Подаю приклад, щоб вони не боялися труднощів, ризикували і розуміли, що ми зовсім не гірші за чоловіків.

— Трохи про ту дівчину з невеликого села...

ри, про них думати і співати.

— Чи відвідуєте ви дискотеки? Чи не заважає урядовий портфель?

– Для розваг бракує часу. Відтоді як стала прес-секретарем. Мене ніхто не запрошує до танцю. Правда, одного разу хлопець запросив мене танцювати, бо не впізнав. Але як роздивився, то наш танок закінчився передчасно.

— Якщо коханий чоловік сказав би: не потрібна тобі, Єво, політика. Чи погодилися б піти з нинішньої посади?

– Щоразу, коли я виконую якусь важливу справу, то відчуваю велику відповідальність. Роблю це – до кінця і якомога краще. Та й чоловік, який мене любив би, такого не вимагав. Я хотіла б мати міцну сім'ю і будинок наповнений дітьми, радістю і сміхом...

— А також плюс політика...

– Ні в якому разі. Приватне життя і роботу завжди треба розділяти.

«Голос України» від 18 червня 1994 року. №114 (864).

Лемківське віче біля першої лемківської церкви у Львові.

Світлив Михайло БЕНЧ.

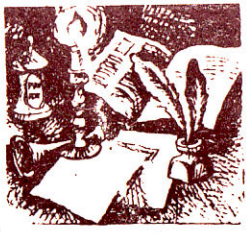

"Дзвони Лемківщини" – часопис крайового Товариства "Лемківщина" в Україні

Наша адреса: м. Тернопіль, бульвар Т. Шевченка, 21. Телефон 2-42-44.
Замовлення №: Тираж 2000.
Обсяг 1 друк. арк. Друк офсетний.
Орендне підприємство видавничо-поліграфічний комбінат "Збруч", м. Тернопіль, вул. Живова, 11

Редактор Петро Сорока

Редакційна колегія:
Михайло Бенч, Ярослава Бережнюк, Марія Бурдяк (Чортків), Олександр Венгринович, Ігор Дуда, Стефанія Панцьо, Володимир Ступінський, Парасковія Трач, Ілля Чулик (Львів), Анатолій Ядловський (Івано-Франківськ).

Висловлені авторами думки можуть не співпадати з позицією редакційної колегії.

www.lemko.org
2010.07.23 13:47:03
+03'00'